

ЗЛОЧИННА САМОВПЕВНЕНІСТЬ — ПРОФЕСІЙНИЙ РИЗИК АУДИТОРА

У сучасному світі фінансових відносин професія аудитора набуває все більшої значущості, оскільки від якості аудиторської перевірки залежить не лише достовірність фінансової звітності компаній, але й стабільність економіки в цілому. Злочинна самовпевненість як форма необережності стає професійним ризиком для аудиторів, особливо в умовах зростання складності бізнес-процесів, цифровізації обліку та посилення регуляторних вимог. За даними міжнародних організацій, таких як Міжнародна федерація бухгалтерів (IFAC), щорічно фіксуються випадки, коли аудитори, переоцінюючи свої можливості, не виявляють суттєвих помилок чи шахрайств, що призводить до фінансових скандалів, подібних до Enron чи Wirecard. В Україні, де аудиторська діяльність регулюється Законом "Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність", актуальність теми посилюється через перехід до міжнародних стандартів аудиту (ISA), які вимагають від аудиторів високого рівня професійного скептицизму. Відсутність уваги до злочинної самовпевненості може призвести до кримінальної відповідальності аудитора за статтями Кримінального кодексу України, пов'язаними з необережністю, а також до втрати репутації та ліцензії. У контексті глобальної економічної нестабільності, спричиненої пандеміями чи геополітичними кризами, аудитори стикаються з тиском швидких рішень, де самовпевненість стає пасткою, що загрожує не тільки особистій кар'єрі, але й довірі до професії загалом. Таким чином, вивчення цієї теми є ключовим для підвищення якості аудиторських послуг та запобігання професійним помилкам.

Злочинна самовпевненість є однією з форм необережності в кримінальному праві, яка характеризується передбаченням особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажним розрахунком на їх відвернення. Інтелектуальний момент цього поняття полягає в тому, що суб'єкт усвідомлює потенційну небезпеку своїх дій, розуміючи, що вони можуть призвести до шкідливих результатів, однак не повністю оцінює реальний розвиток подій. Вольовий момент виражається в самовпевненій надії на фактори, які, на думку особи, запобіжать наслідкам, такі як власні навички, дії інших осіб чи зовнішні обставини. Закон не вимагає усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння, але винний все ж розуміє потенційну шкоду і вважає, що в конкретній ситуації вона не настане. Прикладом може слугувати водій, який перевищує швидкість, розраховуючи на швидке гальмування, але спричиняє аварію з тяжкими наслідками [1]. У контексті аудиту злочинна самовпевненість проявляється, коли аудитор, передбачаючи ризики помилок у звітності, легковажно покладається на свою професійну інтуїцію чи стандартні процедури, не проводячи глибокої перевірки, що може призвести до кримінальної відповідальності за неналежне виконання обов'язків.

У професійній діяльності аудитора злочинна самовпевненість часто виникає через переоцінку власних компетенцій у складних ситуаціях, таких як аудит компаній з високим ризиком шахрайства. Аудитори, маючи досвід, можуть передбачати можливість невиявлення суттєвих викривлень у фінансовій звітності, але легковажно розраховувати на стандартні методи перевірки, ігноруючи сигнали ризику, як-от незвичайні транзакції чи суперечливі дані. Наприклад, під час аудиту банківських установ аудитор може усвідомлювати потенційну небезпеку прихованих кредитних ризиків, але самовпевнено покладатися на інформацію менеджменту, вважаючи, що його професійні навички дозволять уникнути помилок. Це відрізняється від непрямого умислу, де передбачення наслідків є конкретним і пов'язаним з конкретними обставинами, тоді як при самовпевненості воно абстрактне: аудитор не усвідомлює реального причинно-наслідкового зв'язку, хоча міг би, мобілізувавши увагу. На практиці такі випадки призводять до кримінальних справ, коли невиявлені помилки спричиняють збитки інвесторам чи державі, а аудитор відповідає за статтею 367 Кримінального кодексу України (службова недбалість). Важливо відмежувати самовпевненість від умислу: при умислі суб'єкт байдужий чи свідомо допускає наслідки, тоді як при самовпевненості він активно сподівається на їх запобігання, ґрунтуючись на реальних, але недостатньо обґрунтованих факторах.

Відмінність злочинної самовпевненості від непрямого умислу криється в інтелектуальному та вольовому моментах. При непрямому умислі аудитор конкретно передбачає, що його дії в певній обстановці можуть призвести до наслідків, наприклад, ігноруючи підозрілі операції з пов'язаними сторонами, сподіваючись на "удачу" ("може, нічого не станеться"). Натомість при самовпевненості передбачення абстрактне: аудитор перебільшує свої можливості чи неправильно оцінює об'єктивні фактори, як-от ефективність внутрішнього

контролю клієнта чи точність аналітичних процедур. Наприклад, аудитор, перевіряючи запаси, може легковажно розраховувати на візуальну інспекцію без детального підрахунку, вважаючи, що його досвід дозволить уникнути помилок, але в результаті не виявить завищення вартості, що призведе до викривленої звітності. На практиці складнощі відмежування виникають через подібність: обидві форми передбачають передбачення наслідків, але вольовий момент при самовпевненості спрямований на активне запобігання, тоді як при умислі – на пасивне допущення. Для аудиторів це стає ризиком у високоризикових галузях, як будівництво чи ІТ, де складні транзакції вимагають глибокого аналізу, а самовпевненість може призвести до цивільної чи кримінальної відповідальності, включаючи штрафи чи дискваліфікацію.

Щоб мінімізувати ризик злочинної самовпевненості, аудиторам необхідно застосовувати принципи професійного скептицизму, передбачені Міжнародними стандартами аудиту (ISA 200). Це включає систематичну оцінку доказів, консультації з колегами та використання аналітичних інструментів для об'єктивної перевірки. Приклади з практики показують, що самовпевненість часто проявляється в ігноруванні "червоних прапорців", таких як невідповідності в документації чи раптові зміни в обліковій політиці. Аудитор, передбачаючи можливі наслідки, але розраховуючи на свою "інтуїцію", може не провести додаткові тести, що призведе до видачі необґрунтованого висновку. Відмінність від умислу полягає в відсутності бажання чи допущення шкоди: при самовпевненості розрахунок базується на реальних факторах (наприклад, попередній досвід з клієнтом), але без достатніх підстав. В Україні, де Аудиторська палата контролює діяльність, випадки самовпевненості фіксуються в дисциплінарних провадженнях, підкреслюючи необхідність постійного навчання та етичних стандартів. Загалом, розуміння цих нюансів допомагає аудиторам уникати переходу від професійної впевненості до злочинної самовпевненості, забезпечуючи об'єктивність і надійність висновків.

Злочинна самовпевненість як професійний ризик аудитора підкреслює необхідність балансу між досвідом і обережністю в аудиторській практиці. Актуальність теми полягає в запобіганні фінансовим скандалам і збереженні довіри до професії, тоді як її визначення розкриває інтелектуальний і вольовий моменти, що відрізняють її від умислу. Основний матеріал демонструє, як самовпевненість проявляється в ігноруванні ризиків, неправильній оцінці обставин і складнощах відмежування від непрямого умислу, з прикладами з аудиторської діяльності. У висновку, аудиторам рекомендується посилювати професійний скептицизм, проводити регулярні консультації та використовувати стандартизовані процедури для мінімізації ризиків. Лише через усвідомлення і контроль самовпевненості професія може еволюціонувати, забезпечуючи високий рівень відповідальності та захисту суспільних інтересів.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар до ст. 25 Кримінального кодексу України. Прокопенко В. В..
URL: <https://www.jurists.org.ua/criminal-law/1676-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-25-krimlnalnego-kodeksu-ukrayini.html>